

Отже, результати наведеного аналізу свідчать, що в Україні необхідно найближчим часом на загальнодержавному й регіональному рівнях здійснити комплекс заходів з організаційно-економічного і правового забезпечення, створення й ефективного стимулювання інноваційних структур, які в інших країнах демонструють позитивні результати щодо реалізації інновацій. Особливої уваги та цільової підтримки з боку держави потребує венчурний бізнес, зокрема створення законодавчого забезпечення та надання податкових стимулів до фінансування інновацій.

Література

1. **Кучма Л.Д.** Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України 2002 року// Урядовий кур'єр, 2002, 4 червня.
2. **Економіка** й організація інноваційної діяльності: Підручник/ За ред. проф. О.І. Волкова, проф. М.П. Денисенка. – К.: ВД "Професіонал", 2004. – 479 с.
3. **Про інноваційну** діяльність: Закон України// Урядовий кур'єр, 2002, 7 серпня.
4. **Наукова** та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2004.
5. **Баляснікова Є.В.** Передумови створення інноваційної моделі розвитку економіки України// Актуальні проблеми економіки, 2004, № 10. – С. 127-134.
6. **Про пріоритетні** напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України// Урядовий кур'єр, 2003, 10 лютого.
7. **Науково-освітній** потенціал нації: погляд у ХХ століття// Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гурій та ін. – К.: Навчальна книга, 2004. – С. 453-458.
8. **Гаман М.** Державна підтримка фінансування інновацій// Економіка України, 2004, № 8. – С. 44-50.

УДК 369.234.336

І.Б. Загорулько – Львівська КА

СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ

Висвітлено поняття терміну "пенсія", котрі трапляються в різних літературних джерелах. Надано інформацію про класифікацію пенсій за різними критеріями. Розглянуто основні принципи функціонування системи пенсійного забезпечення та перелік факторів, котрі впливають на дану систему. Також розглянуто основні функції системи пенсійного забезпечення.

I.B. Zahorulko – Commercial Academy of Lviv

Pension assurance system: notion, principle and function

The notions of the term "pension" which are used in different sources were highlighted in the article. The information about the classifications of pensions according to different criteria is included. The main principles of pension assurance system functioning and the list of factors inference the work of that system were studied. Besides, the main functions of pension assurance system were studied as well.

У Конституції України (ст. 46) зазначено, що "громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом" [1].

Соціальний захист включає право на соціальне забезпечення, гарантії щодо охорони праці, здоров'я, освіти, оплати праці, тощо. Соціальний захист стосується усієї соціальної сфери держави. До сфери соціального забезпечення у державі належать дві основні галузі:

- пенсійне забезпечення;
- адресні виплати.

Відповідно до законодавства України соціальне забезпечення є складовою частиною соціальної політики держави в цілому, яка складається з двох форм:

- загальнообов'язкового соціального забезпечення;
- державної соціальної допомоги.

Схематично сферу соціального страхування держави зображено на рис. 1 [7].

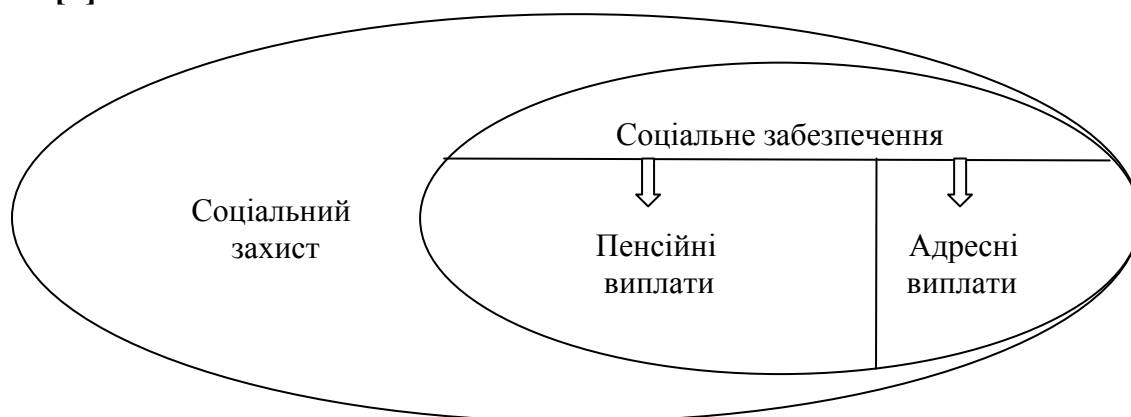

Рис. 1. Співвідношення соціального захисту, соціального забезпечення та його складових

Соціальне забезпечення як економічна категорія, на думку автора навчального посібника "Організація соціального забезпечення" О.І. Іваськевич, виражає сукупність відносин з приводу створення, розподілу та споживання частини усупільненого продукту для задоволення потреб непрацездатних членів суспільства і забезпечення певною мірою розширеного відтворення робочої сили [6].

У сфері соціального забезпечення допомога непрацездатним громадянам надається не лише у формі грошових виплат (пенсії та допомоги), але й через обслуговування вдома, розміщення у будинках-інтернатах, реабілітація та працевлаштування інвалідів. Таке забезпечення формується за допомогою прямого бюджетного фінансування. Тобто, з державного бюджету країни виділяються кошти і формуються фонди соціального забезпечення.

Поряд із державним соціальним забезпеченням у розвинутих країнах з ринковою економікою має бути створено недержавне соціальне забезпечення. В Україні на створення недержавного соціального забезпечення спрямовано реформування, яке проводиться в галузі пенсійного забезпечення.

Традиційно пенсія (від латинського слова "*pensio*" – *платіж*) – це регулярні грошові виплати як форма матеріального забезпечення непрацездатних [4]. Пенсії – регулярні грошові виплати з державних, громадських чи приватних фондів соціального забезпечення або страхування особам похилого віку, інвалідам, утриманцям і сиротам, а також заслуженим та привілейованим особам [5].

У навчальному посібнику П.І. Шевчук та З.А. Берік зазначено, що пенсія – це регулярна грошова виплата непрацездатним громадянам як матеріальна допомога за похилим віком, з інвалідності, за вислугу років, у разі втрати годувальника [7].

А.І. Якимів у монографії "Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні" дає визначення, що пенсія – це форма надання матеріальних благ непрацездатним громадянам з огляду на соціальний фактор [8].

Функціональне призначення пенсійних виплат полягає не лише у наданні засобів для існування у випадку настання непрацездатності (хвороба, нещасний випадок, інвалідність, тощо), але й для підтримки певного рівня життя на період непрацездатності. Отже, соціальні виплати, а у першу чергу пенсії, мають подвійну природу.

По-перше, пенсія – це грошова винагорода, яка забезпечує достойний рівень життя громадян пенсійного віку і є еквівалентною до попередніх заробітків. Тобто до рівня доходів, які отримував громадянин протягом трудової діяльності. По-друге, пенсія – це грошова допомога в розмірі мінімального прожиткового мінімуму за рахунок державного бюджету для непрацездатних громадян.

У статті 1 Закону України "Про загальнообов'язкове пенсійне забезпечення" від 09 липня 2003 року зазначається, що "...пенсія – щомісячна пенсійна виплата у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим Законом..." [2].

В економічній літературі деякі економісти розглядають пенсію як безоплатну допомогу непрацездатним громадянам. Проте вони не враховують факт сплати внесків у систему соціального забезпечення. Наприклад, в Україні працівниками та роботодавцями сплачується загальнообов'язковий внесок у Пенсійний фонд України, який забезпечує право на отримання трудової пенсії. Хоча не лише внесок зумовлює це право. До факторів, що дають змогу отримувати пенсію, належить також трудовий (страховий) стаж. Отже, пенсійна виплата є безоплатною лише у випадку надання пенсій соціального характеру на рівні прожиткового мінімуму. Хоча можливо є країни, котрі забезпечують своїх громадян пенсією за рахунок державного бюджету. Такою країною, наприклад, був Радянський Союз.

Загалом теоретично поняття пенсійної проблеми полягає у понятті "непрацездатність". Згідно зі статтею 1 Закону України "Про загальнообов'язкове пенсійне забезпечення" від 09 липня 2003 року, "...непрацездатні громадяни – особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку або визнані інвалідами, у тому числі діти-інваліди, а також особи, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника відповідно до цього Закону..." [2].

Загалом пенсії можна класифікувати за багатьма ознаками (рис. 2) [8].

Рис. 2. Класифікація пенсій за різними критеріями

Пенсії поділяються за:

- джерелом фінансування – кошти на виплату пенсій виділяються за рахунок державного бюджету (державні), внесків на державне пенсійне забезпечення (страхові) або виплати з бюджету підприємства, на котрому працювала особа (приватні);
- економічним значенням – система пенсійного забезпечення у кожній країні своя і пенсія може виплачуватися з декількох джерел, а тому носитиме характер основної або додаткової;
- способом призначення – пенсії призначені у разі наявності пенсійного віку та трудового стажу (трудові), при настанні певного страхового випадку (страхові);
- формою виплати – пенсії виплачуються у грошовій формі, у випадках, коли є фінансові труднощі, пенсії можуть виплачуватися у натуральній формі.
- тривалістю отримання – пенсії призначаються на певний термін (до повноліття у випадку пенсії по втраті годувальника або до закінчення лікування – пенсія по інвалідності) або довічно (пенсій по віку);

- способом виплати – виплата пенсії має разовий або періодичний (кожного місяця) характер.

Важливою пенсійною подією є пенсійний вік. У кожній країні цей вік різний. Загалом пенсійний вік – це законодавчо встановлений вік, із досягненням якого працівник отримує право на отримання пенсії [8].

Визначення пенсійного віку у кожній країні залежить від багатьох факторів. Зокрема, від рівня смертності та захворюваності у країні. У табл. 1 [8] висвітлено пенсійний вік деяких країн світу, зокрема у країнах Європи, Азії та Америки.

Табл. 1. Пенсійний вік у деяких країнах світу

Країна	Чоловіки (роки)	Жінки (роки)
Великобританія	65	60
Вірменія	65	63
Грузія	65	60
Естонія	63	63
Казахстан	63	58
Канада	65	65
Латвія	62	62
Литва	62,5	59
Молдова	65	60
Німеччина	65	65
Польща	65	60
Росія	65	60
США	67	67
Туреччина	60	58
Угорщина	62	62
Україна	60	55
Швеція	65	65
Японія	60-65	60-65

Помилково вважати, що лише від віку залежить право на пенсію та розмір пенсії. Не менш важливим є наявність трудового (страхового) стажу, оскільки право на пенсію невід'ємно пов'язане з трудовою діяльністю людини.

Отже, трудовий (страховий) стаж – це період, протягом якого особа займалася трудовою діяльністю та сплачувала обов'язковий пенсійний збір у систему пенсійного забезпечення.

У Законі України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 09 липня 2003 року визначено "...страховий стаж – період (строк), протягом якого особа підлягала державному соціальному страхуванню, якою або за яку сплачувався збір на обов'язкове державне пенсійне страхування згідно із законодавством, що діяло раніше, та / або підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню згідно із цим Законом і за який сплачено страхові внески..." [2].

На сьогодні система пенсійного забезпечення є важливою та необхідною ланкою економіки будь-якої держави. Завдяки їй забезпечується матеріальний захист населення за рахунок самих працівників, роботодавців та держави на випадок втрати працездатності.

На систему пенсійного забезпечення мають вплив ряд факторів, зокрема до них належать такі [8]:

I. Економічні:

- економічне зростання (економічний стан країни першочергово відображається на матеріальному становищі громадян);
- розмір страхових внесків (розмір страхових внесків відображається на матеріальному становищі майбутніх та теперішніх пенсіонерів);
- величина частки ВВП, що спрямована на фінансування пенсій (дає змогу змінювати рівень пенсійного забезпечення, а, отже, й матеріальний стан громадян пенсійного віку);
- інфляція (зміна рівня цін у державі впливає на матеріальне становище пенсіонерів, тому що підвищення цін знижує фактичну вартість пенсії);
- грошові доходи населення (від рівня доходів населення залежить рівень та розмір сплати страхових внесків);
- рівень безробіття (чим більший рівень безробіття у країні, тим менші поступлення у Державний бюджет від страхових внесків, що призводить до дефіциту бюджету фонду пенсійних виплат, з якого проводиться виплата пенсій).

II. Інвестиційні:

- кількість та якість інвестиційних процесів (інвестиційні процеси тісно пов'язані із фактичною вартістю заробітних виплат й пенсій);
- кількість недержавних пенсійних фондів (конкуренція між недержавними пенсійними фондами дає змогу розширити сферу послуг пенсійного страхування);
- наявність державних гарантій (впровадження державних гарантій призводить до більшої довіри громадян країни до пенсійної системи, а також впевненості у справедливості даної системи).

III. Демографічні:

- чисельність одержувачів пенсій (залежно від кількості пенсіонерів у країні формується видаткова частина пенсійного бюджету);
- чисельність платників внесків (даний фактор впливає на формування бюджету фонду пенсійних виплат, який формується з обов'язкових страхових внесків);
- вік виходу на пенсію (від цього фактора залежить кількість накопичених коштів на особовому рахунку або стаж, з яких рахується пенсія, залежно від виду пенсійної системи, а відповідно й рівень пенсії);
- рівень народжуваності та смертності (від співвідношення між смертністю та народжуваністю залежить демографічна ситуація у країні та рівень фінансових можливостей пенсійної системи стосовно забезпечення виплат пенсій).

IV. Соціальні:

- розміри пільг (рівень життя населення, зокрема й пенсіонерів, визначають пільги, надані державою);
- категорії одержувачів пенсій (працездатність громадян пенсійного віку; матеріальне забезпечення пенсіонерів; віковий фактор).

V. Правові:

- наявність відповідної законодавчо-нормативної бази (регулює діяльність системи пенсійного забезпечення).

Загалом поняття "пенсійне забезпечення" є взаємопов'язане із таким поняттям як "старіння нації". Саме поняття зводиться до співвідношення між кількістю населення пенсійного віку та працездатними громадянами. Проте

термін "старіння нації" є досить умовним, тому що частка пенсіонерів залежить не лише від вікової структури населення, але й від особливостей пенсійної системи країни (наприклад, законодавчо встановлений вік виходу на пенсію по віку), а кількість працюючих громадян також має перелік чинників (наприклад, безробіття).

Пенсійні відносини є однією з основних ланок суспільно-правових відносин, котрі у політиці держави становлять складову соціальної політики – систему пенсійного забезпечення. Відносини у сфері пенсійного забезпечення є самостійним видом суспільних відносин. Вони є простими та конкретними, оскільки обов'язки та права розподілені між усіма суб'єктами.

Економічна теорія і світовий досвід дають змогу сформулювати головні принципи, на яких повинна бути побудована система пенсійного забезпечення. Вони зводяться до таких принципів [8]:

- принцип законності (забезпечує функціонування системи пенсійного забезпечення на основі законодавчої бази даної країни);
- принцип стабільності (пенсійні виплати виплачуються періодично у визначений термін, що забезпечує стабільний дохід пенсіонерам);
- принцип обов'язкової участі у системі (кожен працездатний громадянин повинен сплачувати пенсійні внески та вибирати систему, якщо це передбачено законодавством);
- принцип прозорості (вільний доступ до інформації про діяльність системи пенсійного забезпечення для учасників);
- принцип загальнодоступності (інформація про систему пенсійного забезпечення та її використання є доступними для усіх громадян);
- принцип справедливості (призначення та виплата пенсій здійснюється згідно з чинним законодавством, гарантом якого виступає держава);
- принцип достойного рівня забезпечення у випадку непрацездатності (законодавство кожної держави передбачає розміри пенсійних виплат, котрі забезпечують гідний рівень матеріального забезпечення);
- принцип диверсифікації (інвестування коштів у різні види цінних паперів, а також розширення переліку послуг з метою мінімізації ризику);
- принцип відповідальності держави за організацію пенсійного забезпечення (держава виступає гарантом виплат та правильності нарахування пенсій);
- принцип відповідності системи пенсійного забезпечення національним особливостям, традиціям і менталітету суспільства (кожна країна, приймаючи законодавство про систему пенсійного забезпечення, спирається на особливості суспільства).

Загалом пенсійне страхування – це один з видів страхування населення. Як і будь-який вид страхування, пенсійне страхування проявляється через ряд функцій. У підручнику Ш. Бланкарта визначено дві основні функції [3]:

- функція покриття ризику;
- запобіжна функція.

Тобто, пенсійне страхування забезпечує застрахованій особі матеріальне забезпечення у старості. Зазначені вище дві функції на ринку страхових послуг забезпечуються не лише державою, але й приватними установами. Майже у всіх країнах світу існують приватні страхові компанії, які пропонують послуги із пенсійного страхування.

На думку автора монографії "Формування і розвиток пенсійної системи в Україні" А.І. Якимів, у сучасних умовах ринкової економіки пенсійна система виконує такі функції [8]:

I. Соціальну:

- посилення соціальної захищеності непрацездатного населення (соціальна підтримка непрацездатної верстви населення та осіб пенсійного віку);
- запобігання бідності (забезпечення матеріальних виплат, які забезпечать прожитковий рівень не нижче середнього);
- забезпечення соціальної справедливості (забезпечення справедливого розподілу допомог, призначених для підтримки малозабезпеченої верстви населення).

II. Економічну:

- фінансування матеріального забезпечення громадян з настанням пенсійних випадків (виплата пенсій для підтримки матеріального стану при настанні пенсійних випадків);
- створення та використання резервних фондів (акумулявання та збір коштів, а при потребі їх використання для забезпечення стабільного фінансового стану в галузі, для якої було створено даний фонд);
- сприяння зменшенню частки тіньової економіки та розвитку фінансового ризику (несплата внесків до системи загальнообов'язкового пенсійного страхування із заробітної плати призводить до зменшення пенсійних виплат при настанні пенсійного випадку (старості, інвалідності, втраті годувальника). Це зобов'язує працівників контролювати сплату внесків роботодавцем, і не дати змоги роботодавцям уникнути сплати податків);
- стимулювання до збільшення заощаджень (розміру внесків) на персональних накопичувальних рахунках (оскільки, згідно з Законом України "Про загальнообов'язкове пенсійне страхування", накопичувальний пенсійний рахунок – частина персональної облікової картки у системі персоніфікованого обліку, яка відображає стан пенсійних активів застрахованої особи в накопичувальній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, то збільшення заощаджень дасть змогу в майбутньому отримувати більший розмір пенсії [2]);
- створення ефективних механізмів для інвестування, з боку працездатних громадян, коштів з метою отримання достойного додаткового доходу у непрацездатному віці (додатковий дохід забезпечується у країнах з багаторівневою пенсійною системою, де законодавчо передбачено, що при додаткових внесках у систему пенсійного страхування на особовий рахунок, розмір майбутньої пенсії зростає);
- захист внесків від впливу різних економічних ризиків (система загальнодержавного пенсійного страхування спрямована захистити накопичення громадян від економічної нестабільності у державі).

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року – К.: Преса України, 1997.
2. Закон України "Про загальнообов'язкове пенсійне забезпечення" від 9 липня 2003 року № 1058-IV.
3. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії/ За ред. В.М. Федосова – К.: Либідь, 2000.
4. Економічний словник/ За ред. П.І. Багрія, С.І. Дорогунцова – К., 1973.
5. Енциклопедія Українознавства/ За ред. В. Кубійовича – Львів: Видавництво "Молоде життя", 1996. – Т.5.

6. Іваськевич І.О. Організація соціального забезпечення: навчальний посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2003.
7. Шевчук П.І., Берік З.А. Пенсійне забезпечення. – Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2002.
8. Якимів А.І. Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні. – Львів: Афіша, 2003.

УДК 658.29

Ст. викл. З.О. Коваль – НУ "Львівська політехніка"

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА НАПРЯМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НЕПЛАТЕЖІВ У РОЗРАХУНКАХ З ПОСЕРЕДНИКАМИ

Здійснено класифікацію основних факторів, які сприяють поширенню неплатежів у розрахунках з посередниками, запропоновано можливі шляхи зменшення та попередження їх впливу.

Senior teacher Z.O. Koval – NU "Lvivska polytechnica"

Reasons of origin and directions of warning of non-payments in calculations with mediators

The classification of factors those are favourable in payments between intermediates. The possible ways of decrease and elimination of their influence are proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема неплатежів поряд із недостатнім інформаційним забезпеченням, нестабільністю законодавчої бази, недосконалістю форм та методів державного регулювання зв'язків підприємства зі споживачами продукції переконливо свідчать, що механізм регулювання взаємин виробників та посередників потребує удосконалення. Неплатежі найчастіше супроводжують діяльність підприємств-початківців, які не мають досвіду організації каналів розподілу, надійних і ефективних зв'язків із посередниками. Ця проблема актуальна також для досвідчених виробників, оскільки практично важко знайти підприємство, в якого ніколи не було дебіторської заборгованості та неплатежів.

Незважаючи на те, що спектр причин виникнення неплатежів у розрахунках між підприємствами досить широкий, результат завжди один – ускладнення взаємин та фінансово-економічного стану цих підприємств. Вихід із цієї ситуації підприємства часто знаходять у вигляді використання бартерних операцій та взаємозаліків. Проте, такі методи подолання неплатежів не завжди є прийнятними. З огляду на це, актуальності набуває пошук напрямів попередження неплатежів, вчасне та систематичне використання яких дасть змогу уникнути їхньої появи у розрахунках підприємств із посередниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена означена стаття. На основі аналізу досліджень та публікацій [1-5], в яких підіймається проблема неплатежів, наскрізною є думка, що неплатежі є відображенням системних змін в економіці країни і пов'язані із змінами у функціонуванні системи фінансового обігу, можна виділити такі основні фактори поширення неплатежів: